

2. Актуальные проблемы устойчивого развития / Абруджи М.З., Акимов В.А. и др. НТУУ «Киевский политехнический институт»; под общей ред. Недин И.В., Сухин Е.Н., — К.: Общество «Знание» Украины, 2003. — 430 с.
3. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление: Монография. — Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2006. — 536 с.
4. Андреева Н.Н., Харичков С.К. Экологизированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности, — Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. — 196 с.
5. Мельник Л.Г. Экологическая экономика: Учебник / Леонид Григорьевич Мельник. - Суми : Университетская книга, 2001. - 350 с.
6. Плата за экосистемные услуги в условиях комплексного управления природными ресурсами./ Рабочая группа по комплексному управлению водными ресурсами. Второе совещание. Женева, 26–27 июня 2006 года /Европейская Экономическая комиссия// ЕСЕ/MP.WAT/WG.1/2006/3, 6 June 2006. — 78 с

УДК 631.147 : 502.33

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЧНИХ КЛАСТЕРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Вдовиченко А.В. – к.с.-г.н.,

директор ДП ДГ «Сквирське» Інституту агроекології і природокористування НААН

У статті запропоновано науково-методичний підхід до формування та розвитку органічних кластерів. Визначені умови формування органічного кластеру в Київській області. Уточнено поняття та запропонована структурно-логічна модель органічного кластеру, як територіального інтеграційного формування, що включає в себе сільськогосподарські виробничі, переробні й збутові організації та їх інфраструктурне забезпечення через консалтинговий, інноваційно-науковий, логістичний, маркетингово-аналітичний, сертифікаційний, рекреаційно-туристичний, еколого-просвітницький сектори.

Ключові слова: органічний кластер, виробництво, органічна продукція, аграрний сектор, інфраструктура, модель розвиток.

Вдовиченко А.В. Особенности формирования органических кластеров в аграрном секторе экономики

В статье предложен научно-методический подход к формированию и развитию органических кластеров. Определены условия формирования органического кластера в Киевской области. Уточнено понятие и предложена структурно-логическая модель органического кластера, как территориального интеграционного формирования, что включает в себя сельскохозяйственные производственные, перерабатывающие и сбытовые организации и их инфраструктурное обеспечение через консалтинговый, инновационно-научный, логистический, маркетингово-аналитический, сертификационный, рекреационно-туристический, эколого-просветительский секторы.

Ключевые слова: органический кластер, производство, органическая продукция, аграрный сектор, инфраструктура, модель, развитие.

Vdovychenko A.V. Features of formation of organic clusters in the agricultural sector of economy

The paper proposes a scientific and methodical approach to the formation and development of organic clusters. The author has identified conditions of formation of an organic cluster in the Kiev region. The author clarified the meaning of the concept and suggested a structural-logical model of the organic cluster as a territorial integration formation that includes agricultural production, processing and marketing organizations and their infrastructure support through the consulting, innovation and research, logistics, marketing and analytical, certification, recreation and tourism, eco-educational sectors.

Keywords: *organic cluster, production, organic products, agricultural sector, infrastructure, model, development.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку землеробства продовольча безпека країни, здоров'я населення та якість його життя багато в чому обумовлені розвитком органічного сільськогосподарського виробництва, що базується на інноваційних розробках в галузі альтернативного землекористування, збереження природних ресурсів, перш за все, земельних. Україна має чудовий потенціал, як з екологічної, так і з економічної точки зору, для збільшення площ під органічним сільським господарством. Родючі ґрунти та великі угіддя створюють сприятливі умови для переходу на органічне виробництво.

Швидке та стає зростання обсягів міжнародної торгівлі органічними продуктами, попит серед місцевого населення на здорові та безпечні харчові продукти і, нарешті, не менш важливою є цінова надбавка за органічне виробництво. Все це надає гарну можливість для України покращити економічний стан населення сільських територій шляхом розвитку органічного сектору в країні. Протягом останніх років потенціал органічної продукції з України викликає зацікавленість зі сторони представників національної та міжнародної торгівлі [1]. У зв'язку з цим стає актуальною розробка питань, пов'язаних з перспективами розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції та обґрунтуванням механізму трансформації сільськогосподарських товаровиробників на органічні методи господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науково-практичний досвід розвитку кластерів знайшов своє відображення в працях зарубіжних авторів: Т. Андерссона, А. Маршалла, М. Портера, М. Енрайта та ін. Серед українських вчених доцільно виділити праці І. Бутенко, М. Войнаренко, В. Гейця, О. Михайловської, Т. Сахно, С. Соколенка та інші. Проблеми та організаційні принципи спеціалізації і розміщення сільськогосподарського виробництва, включаючи органічне сільське господарство, формування і функціонування регіональних агропродовольчих ринків в системі національної та регіональних економік досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Г. Антонюк, Р. Безус, Н. Берлач, О. Кузьменко, Є. Милованов, О. Михайленко, О. Томашевська, О. Фурдичко, О. Шкуратов, Р. Штейнер та ін.

Загалом, у вітчизняній аграрній науці теоретична база ефективності управління сільським господарством в умовах розвитку виробництва органічної продукції знаходиться в стадії становлення. Слабо розвинені методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму переходу господарств на виробництво органічної продукції. Також недостатньо досліджені питання формування та соціально-економічної ефективності функціонування

органічних кластерів на регіональному рівні, що у сучасних умовах є актуальним завданням наукових досліджень.

Постановка завдання. Задекларовані в стратегічних документах держави імперативи підвищення конкурентоспроможності органічного сектора аграрної економіки вимагають сьогодні розробку та впровадження ефективних організаційно-економічних інструментів. Одним з найбільш ефективних елементів підвищення такої ефективності є чинник, пов'язаний з територіальними об'єднаннями виробників, коли перед широким колом конкурентів виступає не окреме підприємство, а інноваційне кластерне об'єднання, яке має можливість скоротити свої трансакційні витрати через коопераційні відносини своїх учасників. Для вирішення зазначених питань необхідно проаналізувати особливості формування органічних кластерів в аграрному секторі вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В якості одного з стратегічних напрямів реалізації перетворень в аграрному секторі виступає розвиток сільськогосподарського підприємництва в напрямі екологізації землекористування, виробництва органічної продукції та розвитку вітчизняного ринку органічної (екологічної) продукції [2, с. 14]. На нашу думку, забезпечити поступовий перехід до принципів екологізації в сільському господарстві і підвищити конкурентоспроможність українських сільськогосподарських товаровиробників органічної продукції є можливим при організації в сільськогосподарських регіонах країни локальних аграрно-науково-інноваційних формувань (кластерів), орієнтованих на виробництво, переробку, зберігання та реалізацію органічної продукції в аграрному секторі, до яких пропонуємо застосувати термін “органічний кластер”.

Світова практика застосування кластерних структур доводить, що кластеризація – це, перш за все, запорука становлення розвиненого господарства та конкурентоспроможної економіки. По-друге, кластер – це поєднання кооперації та конкуренції між його учасниками, яке дозволяє їм отримувати синергетичний ефект, що підвищує конкурентоспроможність об'єднання в порівнянні з окремими підприємствами. По-третє, процеси кластеризації базуються на взаємодії між такими трьома групами учасників кластеру як: органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства та науково-освітні установи. Така взаємодія дозволяє підвищити інноваційність виробництва та удосконалити їх роботу [3].

Згідно з визначенням М. Портера, “кластер – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері і характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного” [4]. Войнаренко М.П трактує поняття “кластер” як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону [5, с. 30].

Спираючись на загальні трактування, нами визначено органічний кластер як територіальне інтеграційне формування, що включає в себе сільськогосподарські виробничі, переробні й збутові організації та їх інфраструктурне забезпечення через консалтинговий, інноваційно-науковий, логістичний, мар-

кетингово-аналітичний, сертифікаційний, рекреаційно-туристичний, еколого-просвітницький сектори.

В органічних кластерах об'єднуються всі процеси, які мають відношення до планування, виробництва, переробки, реалізації, зберігання та сертифікації органічної продукції в аграрній сфері. Підхід до формування органічних кластерів характеризується такими особливостями, як рівень розвитку інфраструктури, природно-кліматичні особливості, структура земель сільськогосподарського призначення, щільністю населення, транспортна інфраструктура, наявність збуту органічної продукції, туристично-рекреаційний потенціал певної території тощо [6].

На нашу думку, формування органічних кластерів відіграє важливу роль у залученні інвестицій та розвитку економіки аграрного сектора регіону. Їх формування відбувається поступово за таких умов:

- оцінка ємності регіонального ринку та ринку органічної продукції, природно-рекреаційних ресурсів, які є у наявності;
- повинна бути організована координаційна рада майбутнього органічного кластера;
- формування стратегічних цілей, обґрунтування функцій та вимог до органічного кластеру;
- визначення складу організацій-учасників органічного кластера;
- формування організаційної структури, залучення потенційних бізнес-партнерів;
- розроблено бізнес-план розвитку органічного кластера, здійснено оцінку ефективності та окупності реалізації проекту зі створення органічного кластера;
- потрібно залучати інвесторів до реалізації інвестиційного проекту при створенні і функціонуванні органічного кластера;
- здійснити організацію з впровадження проекту органічного кластера [7].

Інновації в поступовому переході до виробництва органічної продукції сільськогосподарського призначення виконують головну функцію органічного кластера. Потрібно залучати органічні кластери в діяльність інноваційних центрів, при регіональних органах влади та всіх наукових і виробничих організаціях області. Окрім цього, доцільно залучати інвестиції для впровадження регіональною владою наукових розробок через систему грантової підтримки інноваційних проектів.

Функціонування органічних кластерів позитивно впливає на рівень економічного, соціального та екологічного розвитку галузі сільського господарства області на основі активізації регіонального ринку як екологічно безпечної, так і традиційної продукції сільськогосподарського призначення; активізації туристично-рекреаційної галузі; формування екологічної інфраструктури території; розвитку інноваційних технологій в аграрній сфері; збалансованого використання земельних ресурсів; підвищення стійкості підприємств сільськогосподарського призначення та інноваційної діяльності.

На сьогодні в Україні функціонує близько 50 кластерів у різних регіонах країни та галузях. До числа регіонів, які на сьогодні зуміли домогтися певних успіхів у формуванні кластерних об'єднань, треба віднести Хмельницьку, Іва-

но-Франківську, Запорізьку, Львівську, Черкаську, Ровенську, Полтавську, Сумську, Тернопільську, Донецьку, Харківську, Херсонську, Одеську й Миколаївську області [8].

Нами було розроблено модель створення та функціонування органічного кластера на прикладі Київської області. Екологічний стан Київської області, його рекреаційно-туристичний, а також земельно-ресурсний потенціал виступили основним критерієм для вибору даної території при розробці проекту органічного кластера. На основі вивчення конкретних соціально-економічних і земельно-ресурсних умов окремих територіальних зон Київської області є можливим створення органічного кластера в межах даного регіону. Згідно офіційної “Стратегії розвитку Київської області на період до 2020 року” за галузевою спрямованістю у Київському регіоні пріоритетними напрямками розвитку кластерів є High-Tech (нові матеріали), будівельний, машинобудування, продовольчий, туризму. Реально діючі кластерні структури Київської області – національний інноваційний кластер “Енергетика сталого розвитку”; національний інноваційний кластер “Технології інноваційного суспільства”, в якому стратегічними напрямками діяльності є нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; національний інноваційний кластер “Інноваційна культура суспільства”; національний інноваційний кластер “Нові продукти харчування”, сферою діяльності якого є розвиток високотехнологічного сільського господарства та переробної промисловості [3].

Природно-кліматичні особливості Київської області та структура земель сільськогосподарського призначення створюють сприятливі умови для розвитку аграрного виробництва. Окрім цього, місто Київ формує ринки збуту для органічної продукції. Структура економіки області досить диверсифікована. Вона має меншу залежність від зовнішніх ринків, ніж економіка країни. Рельєф області сприятливий для розвитку аграрного виробництва. Також в область є всі сприятливі умови для транспортної інфраструктури. На Київщині переважають чорноземи, на долю яких припадає близько 50% площі орних земель області. Київська область забезпечує всі сфери економіки регіону водними ресурсами. Окрім цього, водний потенціал області стимулює подальший розвиток підприємств рибної та рекреаційно-туристичної галузі [9].

У межах представленої зони є всі необхідні земельно-ресурсні і виробничі передумови для створення органічного кластера. На даній території вже функціонує кілька компаній з виробництва і часткової переробки екологічної сільськогосподарської продукції, зокрема клуб органічного землеробства з центральним офісом у м. Києві, діяльність якого спрямована на популяризацію серед власників присадибних ділянок екологічних технологій оброблення культур на дачних ділянках, поширення спеціальної літератури й технологій, біопрепаратів.

Структурно-логічна модель органічного кластера в Київській області приведено на рис. 1. Розроблена модель органічного кластера включає в себе наступні ключові блоки: виробничий, переробний, збутовий та інфраструктурний, що дозволяє сформувати ефективний ланцюжок «виробництво – переробка – збут органічної сільськогосподарської продукції». Для забезпечення життєдіяльності органічного кластера і розвитку додаткових напрямів його діяльності в рамках інфраструктурного блоку виділені консалтинговий, інновацій-

но-науковий, логістичний, маркетингово-аналітичний, сертифікаційний, реакційно-туристичний, еколого-просвітницький сектори.

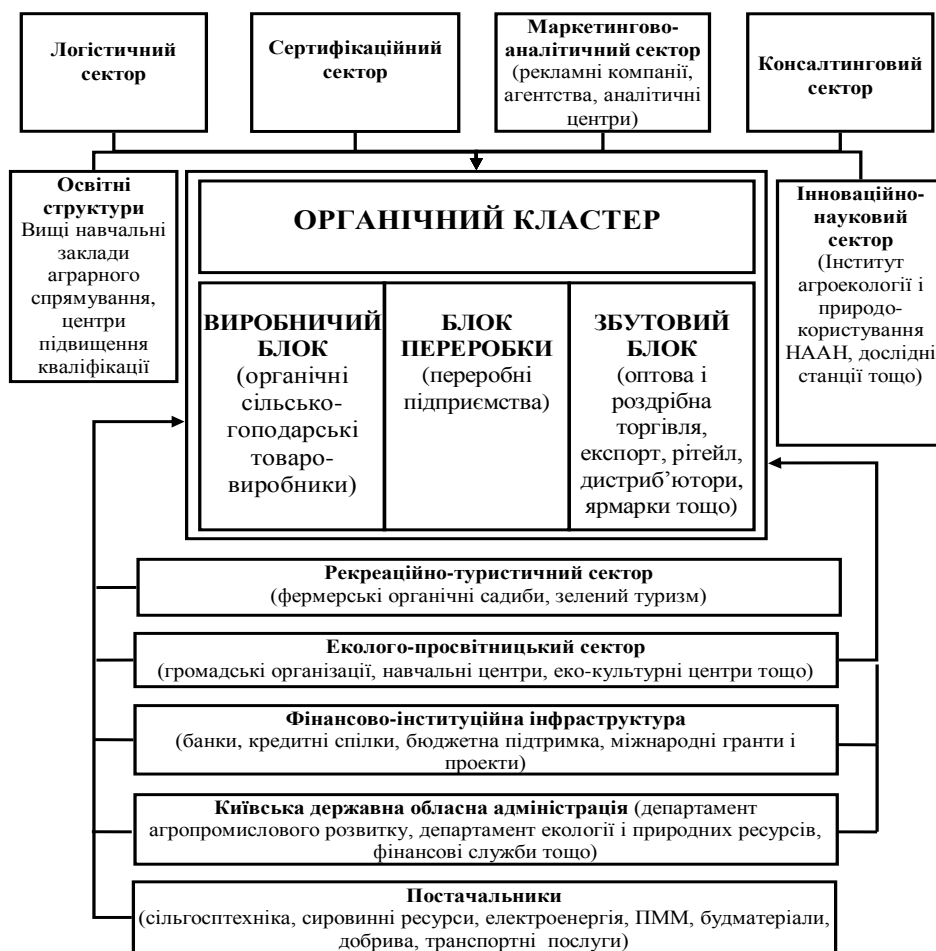

Рисунок 1. Структурно-логічна модель органічного кластера (на прикладі Київської області)

Джерело: сформовано на основі [6].

Київщина характеризується різноманітністю каналів збуту продукції органічного виробництва. На нашу думку, на етапі зародження функціонування органічного кластера, доцільно використовувати схему прямого маркетингу на території органічного кластера Київської області (продажі через роздрібні магазини, пересувні торгові точки сільськогосподарських ринках, виїзні спеціалізовані ярмарки).

Прямі продажі органічної продукції мають багато переваг, а саме: гнучка цінова політика; реалізація продукції здійснюється невеликими обсягами виробництва; ринок збуту органічної продукції налагоджений завдяки обліку

ринкової кон'юнктури [6]. Збільшення обсягів виробництва, налагодження переробки та ринку збуту органічної продукції призводить до дрібного і середнього оптового продажу, а також в подальшому до великих оптових продажів. На основі цього передбачена система державних закупівель органічної продукції. Доцільно також залучати споживчі кооперативи до реалізації органічної продукції сільськогосподарського виробництва.

Проходження навчальної практики в органічному кластері Київщини надасть можливість ознайомитися з основами переробки органічної продукції, інноваціями в екологічному землеробстві, сертифікацією органічної продукції, з ринком збуту органічної продукції, з наданням грошової підтримки підприємства з вироблення органічної продукції. На нашу думку, доцільно проводити для керівників і спеціалістів сільськогосподарських організацій курси підвищення кваліфікації з розвитку аграрного виробництва органічної продукції, а також стажування за кордоном і в Україні.

До організаційних принципів функціонування органічного кластера доцільно віднести форми кооперації або вертикально-інтегрованих формувань, де інтегратором виступає виконавча дирекція або провідне переробне підприємство. Для переходу в Україні частини сільськогосподарських підприємств на принципи і виробництво органічної продукції доцільно врахувати успішний світовий досвід функціонування органічного сільського господарства. Окрім цього, потрібно враховувати впровадження інноваційних розробок в сільському господарстві, реалізація яких в області відбувається через систему органічних кластерів. Все це можливе при дієвому організаційно-економічному механізмі державної підтримки та стимулюванні розвитку сільськогосподарського виробництва органічної продукції. Його доцільно розглядати як важливий складовий елемент структури продовольчого ринку України, який сьогодні динамічно розвивається.

Рівень розвитку використання земельних ресурсів повинен ґрунтуватися на основі інноваційної діяльності в напрямі альтернативного виробництва сільськогосподарського призначення, а також збереженням рекреаційних ресурсів. На сьогодні перспективним напрямом виступає розвиток сільськогосподарського виробництва органічної продукції. Останнім часом людство все більше стурбоване станом навколишнього природного середовища. На сьогодні дуже актуальними є питання щодо методів органічного землеробства. Вони надають підтримку збалансованості природної екосистеми навколишнього середовища та сприяють відновленню родючості ґрунтів [10].

Незважаючи на привабливість ринку органічних продуктів, його становлення в Україні поки йде недостатньо високими темпами. Ця ситуація не дозволяє на сьогоднішній день зайняти стабільну нішу на світовому ринку, а також використовувати потенціал українського ринку органічних продуктів для забезпечення прийнятих Урядом України в 2010 році "Доктрини продовольчої безпеки України" [11] і "Концепції сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 року" [12].

Органічне сільське господарство – це замкнений цикл виробництва, де застосовується значна частка ручної праці. Сільськогосподарські товаровиробники органічної продукції практично не залежать від поставок антибіотиків, гормонів росту, хімічних засобів захисту рослин, добрив, що робить їх госпо-

дарства більш стійкими [10]. Стримуючим фактором розвитку ринку органічної продукції можна вважати відсутність відповідної законодавчої бази і системи національної сертифікації органічної продукції. В Україні досі на державному рівні не закріплені поняття “екологічно чистий”, “біологічно чистий”, “органічний”.

Українському виробникові органічної продукції потрібен унікальний сегмент ринку, адресований споживачам, що піклуються про своє здоров’я і екологічну безпеку навколишнього середовища. Споживачами екологічно чистої продукції можуть виступати діти (дитяче та дієтичне харчування); люди з ослабленим здоров’ям; хворі, які перебувають на реабілітації; особи, які страждають харчовою алергією; люди, які дотримуються здорового харчування та ін.

Потенційні можливості щодо переходу на виробництво органічної продукції більш високі для малого і середнього бізнесу, оскільки мають на увазі вирощування великої різноманітності культур (для постійної сівозміни), при виробництві багатьох культур потрібна ручна праця, а в масштабах великої компанії реалізувати таку схему роботи більш проблематично. Крім того, інноваційні прийоми і методи, які присутні в органічному сільському господарстві, помітно швидше і простіше впроваджуються в невеликих компаніях, тому що вони легше адаптуються до нововведень. Якщо ці господарства будуть мати відповідну органічну сертифікацію, а згодом інтегруватися в систему органічного кластера, вони зможуть створити свій ринок збуту, конкуруючи з імпортованими в Україну органічними продуктами.

Висновки. Встановлено, що в Україні для переходу підприємств сільського господарства на виробництво органічної продукції доцільно заручитися успішним досвідом функціонування підприємств сільськогосподарського призначення, які є виробниками органічної продукції. Окрім цього, доцільно в аграрній сфері проводити інноваційні розробки, реалізація яких можлива через систему органічних кластерів. Завдяки зосередженню всіх ресурсів для розвитку органічного сільського господарства відбувається збільшення виробництва органічної продукції, зниження залежності від імпорту та підвищення якості і екологічної безпеки органічної продукції. Також відбуваються процеси диверсифікації сільського господарства та супутніх сфер які функціонують на сільських територіях.

Запропонований підхід до розвитку виробництва органічної продукції на основі функціонування органічних кластерів надає можливість для посилення та збереження ринкового орієнтуру на кінцевий результат. Загалом кластерний підхід в сфері органічного сільського господарства дозволяє державі забезпечити екологічну і продовольчу безпеку. Окрім цього, забезпечує сталий розвиток аграрного сектора економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн: [Електронний ресурс] / Офіційний сайт – Режим доступу: [http:// www.ukraine.fibl.org/](http://www.ukraine.fibl.org/)
2. Кошелев В.М. Органическое сельское хозяйство: экономические аспекты трансформации: [монография] / В.М. Кошелев, А.В. Пешкова. – М.: Издательство РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, 2013. – 140 с.

3. Дмитерко М.О. Регіональні кластери України: ефективність їх створення та перспективи розвитку: [Електронний ресурс] // М.О. Дмитренко. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/2_dmitrenko.htm
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер; [пер. с англ. О.Л. Пилявского]. – М.: Вильямс, 2005. – 608 с.
5. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – №1. – С. 29–33.
6. Воронкова О.Ю. Развитие сельского хозяйства, ориентированного на производство органической продукции: дис. ... доктора экон. наук : 08.00.05 / Воронкова Ольга Юрьевна. – Барнаул, 2014. – 288 с.
7. Ульянченко Ю.О. Державне стимулювання розвитку аграрних кластерів / Ю.О. Ульянченко // Теорія та практика державного управління. – Вип. 1(48). – 2015. – С. 1–9.
8. Богомолова К.С. Роль кластерів у підвищенні конкурентоспроможності аграрного сектора / К.С. Богомолова // Вісник ХНТУСГ. – Вип. 150. – 2014. – С. 91–100. – (Серія: “Економічні науки”).
9. Стратегія розвитку Київської області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/Kyivska_RDS_FINAL_UA.pdf
10. Шкуратов О.І. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія / О.І. Шкуратов, В.А. Чудовська, А.В. Вдовиченко. – Київ: ДІА, 2015. – 246 с.
11. Проект Національної Доктрини продовольчої безпеки України / П.Т. Саблук, Г.М. Калетнік, С.М. Кваша та ін. // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С. 3–11.
12. Концепція сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p>